

Як видно з рис. 5, узагальнюючий коефіцієнт розвитку внутрішнього ринку перевищує одиницю лише у 2008 році, 2011–2013 та 2017 роках. Саме в ці роки досліджуваного періоду можна говорити про прогресивний розвиток внутрішнього ринку факторно-обумовлюючого характеру.

Висновки. За результатами дослідження встановлено, що зміна показників розвитку внутрішнього ринку факторно-обумовлюючого характеру дали можливість отримати узагальнюючий коефіцієнт розвитку внутрішнього ринку факторно-обумовлюючого характеру (показники оцінювання розвиненості основної інфраструктури, показники оцінювання розвиненості обслуговуючої інфраструктури, показники оцінювання конкурентних умов, показники оцінювання регулятивного впливу держави тощо). Так, у 2008 році, 2011–2013 та 2017 роках можна говорити про прогресивний розвиток внутрішнього ринку факторно-обумовлюючого характеру.

Перспективою подальших досліджень є визначення інтегрального коефіцієнта розвитку внутрішнього ринку товарів з метою подальшого визначення співвідношень між узагальнюючим індикатором стану та узагальнюючими коефіцієнтами розвитку внутрішнього ринку товарів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Точилін В., Осташко Т., Пустовойт О. та ін. Ринки реального сектора економіки України: структурно інституціональний аналіз / за ред. В. Точиліна. Київ: Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2009. 640 с.
2. Уманців Ю., Катран М. Розвиток внутрішнього ринку споживчих товарів в Україні. Бізнес Інформ. 2017. № 8. С. 271–275.
3. Лагутін В., Уманців Ю., Герасименко А. та ін. Внутрішній ринок і торгівля України: структурно-інституціональна трансформація: монографія / за ред. В. Лагутіна. Київ: КНТЕУ, 2015. 432 с.
4. Звіт Антимонопольного комітету за 2013 рік: затверджено Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 14 березня 2014 року № 131-п. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=103172&schema=main>.
5. Звіт Антимонопольного комітету за 2014 рік: затверджено Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 14 березня 2015 року № 6-п. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=110270&schema=main>.
6. Звіт Антимонопольного комітету за 2015 рік: затверджено Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 14 березня 2016 року № 3-п. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=122547>.
7. Звіт Антимонопольного комітету за 2016 рік: затверджено Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 14 березня 2017 року № 2-п. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=133712&schema=main>.
8. Звіт Антимонопольного комітету за 2017 рік: затверджено Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 28 лютого 2018 року № 5-рп. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=140483&schema=main>.
9. Doing Business: оценка бизнес регулирования. Наборы ретроспективных данных и данные о трендах. URL: <http://russian.doingbusiness.org/custom-query>.
10. Внутрішня торгівля // Публікації Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publbtorg_u.htm.
11. Економічна статистика / Економічна діяльність / Внутрішня торгівля // Розділ статистичної інформації Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/spr.htm.
12. Багатоалузева статистична інформація / Регіональна статистика // Розділ статистичної інформації Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sestr.htm.

УДК 338.14

Онщик А.В.

*аспірант кафедри економіки підприємства та менеджменту
Академії праці, соціальних відносин і туризму*

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ФІКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Стаття присвячена історичному аспекту розвитку фіктивної діяльності суб'єктів господарювання. Виявлено тенденції формування фіктивної діяльності суб'єктів господарювання. Запропоновано авторський варіант виокремлення етапів становлення та еволюції фіктивної діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: суб'єкти господарювання, фіктивна господарська діяльність, економічна безпека, економічна шкода, тіньова економічна вигода.

Онщик А.В. РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ФИКТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Статья посвящена историческому аспекту развития фиктивной деятельности субъектов хозяйствования. Выявлены тенденции формирования фиктивной деятельности субъектов хозяйствования. Предложен авторский вариант этапов становления и эволюции фиктивной деятельности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: субъекты хозяйствования, фиктивная хозяйственная деятельность, экономическая безопасность, экономический ущерб, теневая экономическая выгода.

Onishchuk A.V. RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE FIXED ACTIVITY OF THE SUBJECTS OF THE ECONOMY

The article is devoted to the historical aspect of the development of fictitious activity of business entities. The tendencies of formation of fictitious activity of subjects of management are revealed. The author's variant of distinguishing stages of formation and evolution of fictitious activity of subjects of management is proposed.

Keywords: business entities, fictitious economic activity, economic security, economic damage, shadow economic benefits.

Постановка проблеми. Інституційні реформи України, здійснені в рамках трансформаційного періоду, створили позитивні передумови розвитку підприємницької діяльності. Однак водночас відбулось масштабне поширення фіктивної діяльності суб'єктів господарювання, що приводить до порушення економічних відносин та стає потенційною загрозою економічній безпеці нашої держави. Саме недосконалість методології дослідження фіктивного підприємництва як загрози економічній безпеці України приводить до все більшої невідповідності реального стану фіктивної діяльності. Тому для покращення методологічного підходу потрібно провести ретроспективний аналіз досліджуваного явища, що дасть нам можливість виявити закономірності та особливості генезису підприємницької діяльності, а також дасть змогу охарактеризувати фіктивне підприємництво як економічно небезпечне явище, що паралельно існує в межах легітимної господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням впровадження підприємництва у сферу економіки присвячені праці таких відомих вчених, як М. Вебер, П. Друкер, Р. Кантільйон, А. Маршал, П. Самуельсон, Ж.-Б. Сей, А. Сміт, Й. Шумпетер. Серед вітчизняних науковців, які здійснили вагомий внесок у розвиток теоретичних засад підприємницької діяльності, необхідно відзначити З. Варналія, В. Гейця, В. Зянька, Л. Лазебник, М. Маліка, В. Сизоненка, А. Шегду.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблематика фіктивного підприємництва досліджувалась виключно дослідниками-юристами, зокрема В. Білоусом, В. Важинським, Л. Дудником, Н. Дятленко, О. Зубатенком, О. Квасницьким, В. Марковим, Ю. Опалінським, М. Черленяком. Проте через недостатню розробленість теоретичних засад фіктивної діяльності суб'єктів господарювання як загрози економічній безпеці, мінливості умов та потреб економічних реалій означена тематика залишається сьогодні актуальною.

Мета статті полягає в дослідженні історії виникнення та становлення фіктивної діяльності суб'єктів господарювання як загрози економічній безпеці в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємницька діяльність є одним із видів сфери діяльності людини, що дає значний поштовх до розвитку економіки загалом. Стабільна й міцна економіка визначає економічну та політичну незалежність держави, створює можливості для матеріального забезпечення громадян і належний рівень соціальної захищеності. У зв'язку з цим приватна власність і здійснення на її основі підприємницької діяльності сьогодні є основними видами суспільно корисної господарської діяльності людини. Саме тривала неврегульованість приватної власності, ринкових та суспільних відносин у минулому та недосконалість державного механізму регулювання підприємницької діяльності в сучасних умовах зумовили поширення фіктивної діяльності суб'єктів господарювання на теренах України.

Вперше поняття «підприємець» («entrepreneur» у перекладі з французької означає «посередник») у науковий обіг увів англійський банкір-економіст Р. Кантільйон. Він здійснив систематичний аналіз підприємництва, наголошував на його особливій економічній функції і виокремив елемент ризику, який завжди властивий підприємництву. Вчений визначив підприємця як людину, яка за певну ціну купує засіб виробництва, щоб виробити продукцію

та продати її з метою одержання доходів, а також яка, беручи на себе зобов'язання з витрат, не знає, за якими цінами може відбутися реалізація, тобто діє в умовах ризику. До підприємців дослідник відносив людей з нефіксованими прибутками (ремесників, покупців, селян тощо), тобто тих, хто був зайнятий економічною діяльністю в умовах нестабільності та непередбачуваності цін. Тому Р. Кантільйон головною рисою підприємця вважав готовність до ризику [1, с. 125].

Розвиток підприємницької діяльності на території нашої держави розпочинається за часів Київської Русі. Підприємці того часу займались переважно зовнішньою торгівлею з країнами Західної Європи. Упродовж різних історичних періодів колонізаторсько-політика литовсько-польського, польського, австро-угорського та російських урядів, які діяли в інтересах своїх метрополій, усіяло перешкоджала розвитку зовнішніх торговельних відносин України з іншими державами. Вони встановлювали високі мита, що ускладнювали транзит товарів через її територію, водночас надавали привілеї та преференції своїм та іноземним купцям. Внутрішня торгівля перебувала не в кращому становищі, оскільки обмежувалася різними регламентаціями та заборонами, що гальмували її розвиток. Лише у другій половині XIX ст., тобто після скасування кріпацтва, в результаті здійснення економічних реформ у Росії відроджується економічне зростання. У цей період поживається підприємницька діяльність, розвиваються промисловість, мануфактура, торгівля, залізничне та пароплавне будівництво, проводяться реформи в сільському господарстві. У процесі цих перетворень формується новий клас підприємців, який дістав назву «буржуазія» [2, с. 10–11].

Лютнева буржуазно-демократична революція 1917 року знаменувалась поваленням царського режиму, що надавало значні перспективи для розвитку підприємницької діяльності. Але прихід партії більшовиків, яка насильницьким методом заволоділа владою, проголосила приватну власність «всенародною», прийнявши Декрет «Про землю» [3]. Це означало повне виключення інституту приватної власності та ринково-конкурентних відносин.

Процес націоналізації промисловості розпочався восени 1917 року, а з весни 1918 року розпочався наступний етап, а саме націоналізація практично всіх галузей економіки. Одночасно з цими заходами 14 листопада 1917 року введено в дію Декрет «Про робітничий контроль» та Положення «Про робітничий контроль». Центральним органом була Всеросійська Рада робітничого контролю, а також у кожному місті або промисловому центрі утворювалися місцеві ради робітничого контролю. Завданнями цих органів були здійснення нагляду за виробництвом, встановлення мінімуму виробітку підприємства, вжиття заходів з визначення собівартості продукції, встановлення контролю над діловодством, а головне, власники повинні були надавати органам робітничого контролю всю документацію [4, с. 278–279].

У період громадянської війни посилювся державний контроль за економічними процесами. У цей період запроваджена політика «воєнного комунізму», яка підірвала підвалини приватно-підприємницької діяльності. Державному контролю підпорядковувалась важка, середня і навіть дрібна промисловість, встановлювалася державна монополія хлібної торгівлі, промислових товарів, харчових продуктів, встановлювалася заборона на приватну торгівлю. В результаті такої економічної політики держави

виникли проблеми недопостачань хлібних запасів, що призвело до спалахів голоду. З метою забезпечення розподілу продовольства для міського населення вводилися продовольчі карточки. У сільській місцевості встановлювалася так звана продрозкладка (продрозверстка), якою передбачалось вилучення у селян продовольства й окремих товарів без грошової компенсації, що спричиняло незадоволення селян. Встановлення державою особливого режиму господарювання диктувалося «революційною необхідністю», оскільки в той період гостро стояло питання подальшого існування пролетарської держави [5, с. 15].

Після закінчення громадянської війни керівництво Радянської Росії з метою покращення економічної ситуації в державі запровадило експеримент, який отримав назву НЕП (нова економічна політика, 1921–1925 роки). Декретами Ради Народних Комісарів відмінялась продрозкладка, встановлювався натуральний продовольчий податок («продналог»), дозволялись вільна торгівля й обмін хлібними та зернофуражними продуктами. У фінансовій сфері проводились фінансова й грошова реформи, в промисловості здійснювався перехід підприємств на господарський розрахунок. Громадянам надавалося право займатися обмеженою приватною підприємницькою діяльністю (укладати угоди, утворювати невеликі підприємства та кооперативи) [6, с. 142].

Усе вищезазначене стало однією з причин виникнення такого негативного явища, як фіктивне підприємство. Уряд того часу зреагував на це прийняттям Постанови Ради Народних Комісарів СРСР від 28 грудня 1928 року «Про заходи боротьби з псевдокооперативами», під якими розумілися такі кооперативи: а) якщо в числі їх засновників або членів виборних органів беруть участь особи, яким це заборонено законом; б) якщо в їх діяльності переважають капіталістичні («кунацькі») елементи, які використовують кооперативну форму у своїх класових цілях; в) якщо їх діяльність суперечить інтересам соціалістичного будівництва [7, с. 428].

Перші радянські Кримінальні кодекси (1922, 1926 років) мали спеціальну главу, в якій було встановлено низку статей, спрямованих проти дозволеної приватної підприємницької діяльності. Норми кримінального законодавства охороняли перш за все державні засоби виробництва від марнотратства їх орендарями, навмисного невиконання договору, використання державних коштів не за призначенням, державне підприємство від конкуренції з боку приватних підприємств, порушення положень про державну монополію. Особи, які займалися фіктивною діяльністю, притягувалися до кримінальної відповідальності за шахрайство [8, с. 57].

Слід зазначити, що в цей період засновники фіктивних кооперативів ставили собі за мету отримання кредитів на пільгових умовах, приховування порушень законодавства про охорону праці, ухиляння від сплати податків та інших обов'язкових платежів шляхом використання наданих кооперативам пільг [9, с. 119].

Внаслідок такої нормотворчої діяльності підприємство перейшло в сектор «тіньової економіки». Відповідно до Кримінального кодексу УРСР 1960 року підприємницька діяльність вже сама по собі була протиправним діянням, у зв'язку з чим не було необхідності передбачати кримінальну відповідальність за різні види порушення реєстрації підприємницької діяльності, псевдокооперативу. У ст. 127 Кримінального кодексу УРСР 1960 року визна-

чено лише санкції за приватну підприємницьку діяльність та комерційне посередництво [10].

Відродження підприємницької діяльності починається у 80-х роках ХХ ст. у період «перебудови» з прийняттям Закону СРСР від 26 травня 1988 року «Про кооперацію в СРСР», який визначив завдання, гарантії, порядок підприємницької діяльності [11]. Згідно з даними експертів фіктивне підприємство в СРСР до 1990 року існувало у вигляді «тіньової економіки». В тіньовій сфері у 80-х – на початку 90-х років працювали 20% працездатного населення. Послугами тіньовиків користувалися до 70% тих, хто купував одяг, 57% – продукти харчування, 35% – ліки тощо. Загальна сума тіньових послуг населенню в СРСР наприкінці 80-х років минулого століття становила 22 млрд. крб. за річного обігу тіньового капіталу у 70–80 млрд. крб. [12, с. 190].

З проголошення незалежності України стратегічним курсом соціально-економічної політики держави було формування соціально спрямованої економічної системи з розвиненим приватним сектором як основи становлення та зміцнення громадянського суспільства і підприємницьких відносин. Зокрема, прийнято низку нормативно-правових актів, що спрямовувались на розбудову приватної підприємницької діяльності, зокрема Конституцію України; Закони України «Про власність», «Про підприємництво», «Про підприємства в Україні», «Про господарські товариства», «Про селянське (фермерське) господарство», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про державну підтримку малого підприємництва»; Укази Президента України «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності», «Про запровадження ліцензування діяльності господарюючих об'єктів у сфері природних монополій».

Деструктивні економічні процеси розпочались у 1991 році з прийняттям Закону України «Про підприємництво», оскільки він містив суперечливий, непрозорий порядок реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності. Завдяки цьому більшість зареєстрованих у 1991–1996 роках суб'єктів підприємницької діяльності легалізували доходи злочинного походження. Безпосередньо виробництвом займалась порівняно незначна кількість підприємницьких структур, а більшість існувала за рахунок державного сектору економіки, використовуючи його як прикриття організованих злочинних угруповань [13, с. 6].

У Кримінальному кодексі УРСР 1960 року з'явилася ст. 148-4 «Фіктивне підприємство», яка передбачала кримінальну відповідальність за створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) без наміру здійснювати статутну діяльність, якщо це завдало матеріальної шкоди державі, банку, кредитній установі, іншим юридичним особам або громадянам [10].

У 2001 році прийнято Кримінальний кодекс України, у ст. 205 якого термін «фіктивне підприємство» трактується як створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона [14].

У 2010 році прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України» [15], яким доповнено ст. 55 Господарського кодексу України ст. 55-1 «Фіктивна діяльність суб'єкта господарювання», у якій встановлено ознаки фіктивності, що дають підстави для звернення до суду про припинення юридичної особи або припинення діяль-

ності фізичною особою-підприємцем, зокрема визнання реєстраційних документів недійсними, якщо зареєстровано (перереєстровано) на недійсні (втрачені, загублені) та підроблені документи; не зареєстровано у державних органах, якщо обов'язок реєстрації передбачено законодавством; зареєстровано (перереєстровано) в органах державної реєстрації фізичними особами з подальшою передачею (оформленням) у володіння чи управління підставним (неіснуючим), померлим, безвісти зниклим особам або таким особам, що не мали наміру провадити фінансово-господарську діяльність або реалізовувати повноваження; зареєстровано (перереєстровано) та проваджено фінансово-господарську діяльність без відома та згоди його засновників і призначених у законному порядку керівників [16].

Незважаючи на низку законодавчих заходів, спрямованих на протидію фіктивному підприємництву, слід констатувати, що нині в Україні відсутня єдина державна політика щодо нейтралізації такого економічного явища, як фіктивна діяльність суб'єктів господарювання. Фіктивну діяльність суб'єктів господарювання як загрозу економічній безпеці слід розглядати не лише з правової, але й з економічної точки зору, адже необхідно зважати не тільки на законодавчі ініціативи щодо протидії фіктивному підприємництву, але й на причини та умови, які сприяють виникненню фіктивної діяльності, її масштабам, загрозам, деструктивним процесам в легальній господарській діяльності, необґрунтованому використанню бюджетних коштів, зниженню рівня життя населення.

Висновки. Проведений ретроспективний аналіз фіктивної діяльності суб'єктів господарювання дає змогу виокремити чотири етапи її становлення та розвитку: 1) 1928–1960 роки – закріплення терміна «фіктивна діяльність суб'єктів господарювання» у законодавстві СРСР; 2) 1961–1991 роки – заборона існування будь-якої приватної підприємницької діяльності та комерційного посередництва; 3) з 1991 року – встановлення кримінальної відповідальності за фіктивне підприємництво у Кримінальному кодексі України та ознак фіктивної діяльності суб'єктів господарювання у Господарському кодексі України. Перспективи подальших досліджень полягають у з'ясуванні сутності, форм

прояву та класифікації фіктивної діяльності суб'єктів господарювання, а також соціально-економічних факторів, що визначають масштаби такої діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кантильон Р. Очерк о природе торговли вообще. Москва: Дело, 1955. 268 с.
2. Прутська О. Історичний досвід розвитку підприємництва в Україні. Економіка, фінанси, право. 2002. № 9. С. 32–35.
3. Про землю: Декрет від 26 жовтня (8 листопада за новим стилем) 1917 року. URL: <http://doc20vek.ru/node/3852>.
4. История отечественного государства и права: в 2 ч. / под ред. О. Чистякова. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2005. Ч. 1. 430 с.
5. Дудник Л., Василичук В., Опалінський Ю., Мулявка Д. Фіктивне підприємництво, шляхи боротьби з ним: навч. посібник. Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2005. 194 с.
6. Энциклопедический справочник СССР 1917–1967 годов / под ред. Б. Введенского. Москва: Советская энциклопедия, 1967. 648 с.
7. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР: 1917–1952 гг. / под ред. И. Голякова. Москва: Госюриздат, 1953. 454 с.
8. Опалінський Ю. Кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08; Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 1998. 20 с.
9. Кондурушкин И. Частный капитал перед советским судом. Москва, 1976. 327 с.
10. Кримінальний кодекс України: Закон від 28 грудня 1960 року. Відомості Верховної Ради УРСР. 1961. № 2. Ст. 14.
11. О кооперации в СССР: Закон СССР от 26 мая 1988 года № 8998-XI. Ведомости Верховного Совета СССР. 1988. № 30. Ст. 418.
12. Гуров А. Организованная преступность не миф, а реальность. Москва, 1992. 80 с.
13. Невмержицкий Е. Правові проблеми боротьби з економічною злочинністю. Київ: АПСВ, 2005. 415 с.
14. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України: Закон України від 2 грудня 2010 року № 2756-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 23. Ст. 160.
16. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.